

Írta: Nagy Gyöngyi Mária, főtanácsos, MKM

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról

I. Adatok az intézményrendszeréről

1. Az érintettek köre:

Az 1996/97. tanévben a fogyatékos gyermekeket ellátó gyógypedagógiai intézményrendszerben 1191 gyermek óvodai nevelése, 36547 tanuló általános iskolai és 5363 tanuló speciális szakiskolai képzése, munkára felkészítő oktatása – együtt: 43140 fő ellátása történik.

A különböző fogyatékosági ágak szerinti megoszlás:

Óvodában:

- értelmi fogyatékos: 688 fő
- hallássérült (siket és nagyothalló): 133 fő
- látássérült (két kivétellel vak): 54 fő
- mozgáskorlátozott: 169 fő
- beszéd fogyatékos: 119 fő
- autista: 28 fő

Általános iskolában: enyhén értelmi

- fogyatékos: 30084 fő
- középsúlyos értelmi fogyatékos: 3374 fő
- hallássérült: 750 fő
- látássérült: 401 fő
- testi fogyatékos/mozgáskorlátozott: 243 fő
- beszéd fogyatékos: 899 fő
- autista: 255 fő
- halmozottan sérült (testi, érzékszervi fogyatékosághoz értelmi fogyatékoság is társul) + egyéb: 1771 fő

Speciális szakiskolában:

- (enyhén értelmi fogyatékosok ill. halmozottan sérültek): 4607 fő

Munkára felkészítő / készségfejlesztő speciális szakiskolában:

- (középsúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok): 756 fő

A többségi óvodákban, általános iskolákban integráltan nevelt gyermekek, tanulók:

- Óvodákban: 1476 gyermek
- Általános iskolákban: 1928 tanuló
- Középfokú iskolákban (gimnáziumok, szakközépiskolák, szakképző intézmények): 564 fő

A gyógypedagógiai intézményrendszerben ellátottak száma az 1990/91. tanévhez viszonyítva 9, 4%-kal az előző tanévhez viszonyítva 1 %-kal – növekedett. Ennek részben oka, hogy a tanulók iskolarendszerben történő ellátásának ideje – a speciális szakiskolák, munkára felkészítő iskolák hálózatának kialakulásával–megnövekedett (míg 1990/91-ben 3200 fő, addig e tanévben 5363 fő tanul ezekben az iskolákban); a súlyos beszéd fogyatékos tanulók oktatására mind több helyen nyílik beszédjavító osztály az általános iskolákban, az autista gyermekeket ellátó hálózat kialakulása megindult, de a növekedéshez hozzájárul, hogy a statisztikai adatok szerint, a fogyatékos tanulók aránya is emelkedett.

Országos átlagban az általános iskolai oktatásban részesülő tanulók 3, 57%-a teljesíti tankötelezettségét a gyógypedagógiai intézményrendszerben (a szóródás megyénként 2, 59% és 5, 8% közötti), az óvodások 0, 3%-a (szóródás: 0 -0, 75%) nevelkedik a gyógypedagógiai intézményrendszer óvodáiban. (Az adatok és arányok kezelésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy a fővárosban és néhány megyében több országos, illetve több megyére kiterjedő regionális felvételi körzettel működő, diákotthonnal egybeszervezett (bentlakásos) intézmény látja el a fogyatékos gyermekek óvodai nevelését, iskolai oktatását. Mivel a statisztikai adatszolgáltatás az egyes intézményekben ellátottak szerint történik – nem, pedig az adott gyermek, tanuló lakóhelye szerint, különösen az óvodai ellátás esetében e tény a megyei arányokat helyenként torzíthatja.)

2. Intézmények

A fogyatékos gyermekeket ellátásában közreműködő intézmények száma: 669

Ebből önálló gyógypedagógiai intézmény: 200 (önálló általános, iskolák illetve többcélú – óvodát, általános iskolát, diákotthont, speciális szakiskolát is magukba foglaló – intézmények); a fogyatékos tanulók részére tagozatot, osztályt működtető általános iskolák száma pedig: 469.

Az intézmények száma az 1990/91-es tanévhez viszonyítva 8, 8%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 1 %-kal nőtt.

656 intézmény önkormányzati (települési önkormányzat: 573, megyei önkormányzat: 83) fenntartásban, 7 intézmény alapítvány (természetes személy) fenntartásában, 4 intézmény egyházi fenntartásban működik, 1-1 intézményt, pedig központi költségvetési szerv ill. egyéb fenntartó működtet.

3. A pedagógusok száma

A fogyatékos gyermekek, tanulók nevelését, oktatását ellátó intézményekben 6. 517 pedagógus végzi a nevelő, oktató munkát (az 1990/91 tanévhez viszonyítva számuk 5, 4%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 4%-kal nőtt). A gyógypedagógiai tanári képesítéssel rendelkezők aránya 63%.

II. A jogi szabályozás

A fogyatékos tanulók nevelésére, oktatására a módosított közoktatási törvény kiemelt figyelmet fordít, melynek leglényegesebb elemeit az alábbi áttekintés foglalja össze.

A fogyatékos gyermeket megilleti a jog, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy fogyatékoságát megállapították. Ez a korai fejlesztés és

gondozás, melyben a gyermek három éves kora után akkor vehet részt, ha nem kapcsolódhat be az óvodai nevelésbe. /30.§ (1), 34.§ a., 35.§ (1), 87.§ (1)/g-/

A korai fejlesztést ma túlnyomó többségében a szakértői és rehabilitációs bizottságok szervezik, több helyen létrejött azonban már önálló korai fejlesztő központ, illetve több, a gyógypedagógia több területét átfogó fejlesztő központ is (pl.: Pécs, Zalaegerszeg, Szombathely, Budapest).

A korai fejlesztés és gondozás megszervezésénél a szakmai tevékenység hatékonyságának növelésére mind több helyen törekednek a komplex ellátásra, ugyanakkor a hálózat kiépítésénél az is szempont, hogy a gyermek a számára szükséges ellátást lehetőleg lakóhelyéhez mind közelebb kaphassa meg. Az elmúlt évben ellátásban részesített gyermekek egyharmada volt 0-3 éves korú.

Azok a súlyosan fogyatékos gyermekek, akik állapotuknál fogva iskolarendszerű oktatásban nem tudnak részt venni, ötéves kortól kezdődően fejlesztő felkészítésben részesülnek (képzési kötelezettség). A közoktatási szolgáltatásokból tehát ma már egyetlen gyermek sem szorul ki, bármilyen súlyos is fogyatékosága. /30.§ (6)/

A képzési kötelezettségek ellátásáról – ha családban neveltek – a szakértői és rehabilitációs bizottságok, illetve – ha a szociális ellátás körébe tarozó intézményben élnek – az intézmény köteles gondoskodni. A fejlesztés céljának és feladatainak meghatározása e gyermekek esetében a gyermek mindenkori aktuális állapota alapján történik, a tanév végi értékelés szempontja ugyancsak a gyermek önmagához viszonyított fejlődése. Az ellátórendszer kialakulóban van, de teljesnek – sem minőségi, sem mennyiségi szempontból – még nem mondható.

A hatályos közoktatási törvény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a fogyatékos gyermeket külön az e célra létrehozott intézményben vagy a többiekkel együtt kell nevelni, oktatni. Lehetővé teszi mindkét megoldást, kritériumként a sajátos neveléshez, oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek meglétét határozza meg. A törvény a fogyatékos gyermekek tankötelezettségének teljesítésére vonatkozó szabályaival, az ahhoz kapcsolódó miniszteri rendeletek előírásaival mindenképp jelentős elvi változást hozott. /30.§ (2)/

Annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek beiskolázására javaslati joggal rendelkező szakértői és rehabilitációs bizottságok a feltételekkel rendelkező intézményekről megfelelően tájékozottak legyenek – és ennek birtokában a szülőket a számba jöhető lehetőségekről felelősen tájékoztatni tudják – a jegyzők/főjegyzők a bizottságok felé jelenteni kötelesek, hogy a településen mely intézmény az, amelyben valamilyen típusú fogyatékos gyermek neveléséhez, oktatásához a feltételeket megteremtették. /91.§(4)/g./

Nem titkolt szándéka volt e szabályozásnak az is, hogy az integrált nevelés ne az ún., hideg integrációval történjék (a gyermek a többségi óvodában, iskolában van, de a szükséges sérülés specifikus fejlesztése nem biztosított), hanem csak a feltételek megléte mellett. A szakértői bizottságokhoz napjainkig igen kevés felelős – azaz az önkormányzat hivatalos döntését tartalmazó – jelzés érkezett az integrált nevelést felvállaló intézményekről.

Az integrált nevelés iránti igényt – mely az utóbbi évtizedben hazánkban is a szakmai viták kereszttüzében állott – a különböző országok eltérő módon kezelték, s eltérő módon teremtették meg a szakmai és jogi feltételeket ennek megvalósítására. Az eltérő modellek alapján dolgozók véleménye közös abban, hogy a sikeres együttélés és együtt-tanulás alapfeltétele nemcsak az érdekeltek és érintettek ezzel történő egyetértése, hanem a szakmai és tárgyi feltételek megléte és – meghatározó tényezőként -a befogadó iskola képessége a megváltozásra. Egyetértenek abban is, hogy a fogyatékos gyermekek többiekkel történő együtt-oktatása – minden másnál inkább – a normál iskola számára jelent kihívást.

A hazai szabályozás az integrált nevelés feltételeinek kötelező megteremtését nem írja elő, (a jelenlegi gazdasági feltételek mellett ez ma még amúgy is irreális elvárás lenne), erre a jogot azonban minden intézmény számára biztosítja. A közoktatás-fejlesztési tervek készítése az ország egészében alkalmat adott arra, hogy ez a kérdés is felelősen átgondolásra kerüljön, a meglévő szakmai, tárgyi feltételek mobilizálásával a fenntartók lépéseket tegyenek a fogyatékos gyermekek, tanulók számára a választható intézmények bővítésére. Hogy ez megvalósult-e, az csak a későbbiekben lesz érzékelhető.

A fogyatékoság kisszámú és szórt előfordulása indokolná, hogy az önkormányzatok e kérdés kezelésében a szokásosnál jobban együttműködjenek, a pedagógiai szakmai szolgáltatás hatékonyan segítse e munkát. A gyakorlatban azonban erre ma még sajnos kevés pozitív példát találunk.

A Nemzeti Alaptanterv kötelező alkalmazásának időpontjával (1998.IX.1.) a fogyatékos gyermekek nevelését, oktatását ellátó intézmények – függetlenül attól, hogy külön vagy a nem fogyatékos tanulókkal együtt történik a nevelés, oktatás – kötelezően, úgynevezett rehabilitációs célú foglalkoztatást szerveznek a fogyatékoságból eredő hátrány csökkentésére. A rehabilitációs célú órakeret – a fogyatékoság típusától függően – a kötelező tanórai foglalkozásokra fordítható óraszám 10-50%-a. /52.§ (5)/

A fogyatékos tanulót az igazgató – a szakértői és rehabilitációs bizottság javaslata alapján – mentesítheti egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alól. Az alapműveltségi vizsgán és az érettségi vizsgán az érintett tantárgyak helyett a tanuló – a vizsgaszabályzatban meghatározottak szerint – másik tantárgyat választhat. A tanulót a vizsgán hosszabb felkészülési idő illeti meg, lehetővé kell tenni számára az iskolai tanulmányok során alkalmazott segédeszköz (írógép, számítógép stb.) alkalmazását, szükség esetén az írásbeli beszámoló szóbeli beszámolóval vagy szóbeli beszámoló írásbeli beszámolóval történő felváltását. /30.§ (9)/

A fogyatékos gyermek/tanuló a csoport/osztály átlagléttségének számításánál kettő (enyhén értelmi fogyatékos, beszéd-fogyatékos) vagy három (testi, érzékszervi, középsúlyosán értelmi fogyatékos, autista) főként vehető figyelembe. /Ktv. 3. számú melléklet, II. rész 3. Pont/

Ez szolgálja azt, hogy a tanulók nevelése, oldatos a fokozottabb egyéni törődést, a differenciált fejlesztést jobban biztosító, kisebb létszámú csoportokban történjen.

A fogyatékoságuk miatt a többi tanulóval együtt haladni nem képes fiatalok számára speciális szakiskola létesíthető. Az e célra létrehozott speciális szakiskola a szakmai vizsgára történő felkészítés mellett a munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismereteket is oktathat – legfeljebb kettő – szakképzési évfolyamon. A készségfejlesztő speciális szakiskola a középsúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok részére biztosítja az életkezdéshez szükséges felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását. /27.§ (8), (9), (10)/

A speciális szakiskola – visszanyerve eredeti funkcióját – kizárólag a fogyatékos tanulók számára hozható létre. Amennyiben tanulóikat államilag elismert – az Országos Képzési jegyzékben szereplő – szakmára készítik fel, úgy a képzés ideje az OKJ-ben meghatározott képzési idő kétszeresére növelhető. Amennyiben szakképesítés megszerzését a tanuló állapota nem teszi lehetővé, úgy, egy vagy két szakképzési évfolyamon munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismeretek oktathatóak a speciális szakiskolában.

A Magyar Köztársaság Kormánya A Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány néven közalapítványt hozott létre a fogyatékos gyermekek fejlesztésével, nevelésével és oktatásával kapcsolatos közoktatási feladatok segítésére. Az alapító nevében a művelődési és közoktatási miniszter jár el.

A közalapítvány hozzájárul a fogyatékos gyermekek különleges gondozáshoz való jogának érvényesítéséhez, a gyermekek és tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer tervszerű fejlesztéséhez.

Céljainak megvalósítása érdekében országos pedagógiai szakmai szolgáltatást biztosít és nyilvános pályázatok útján támogatást nyújt:

- a fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer működtetéséhez és fejlesztéséhez
- a különleges gondozás igénybevételéhez szükséges eszközök, járművek beszerzéséhez
- a szabadidős tevékenységek megszervezéséhez, lebonyolításához
- az érintett tanulók középiskolai, felsőfokú iskolai tanulmányaihoz
- a munkába állást segítő tevékenységhez.
- Feltételeket biztosít a fogyatékos gyermekek szülei részére szervezett szülői (gondozói) tanfolyamok szervezéséhez.

(A közalapítvány létrehozását a közoktatási törvény 119.§ (2) alapozta meg.)

III. A tartalmi szabályozás

A közoktatásról szóló törvény az óvodai nevelés és a kötelező a-lapfokú oktatás tartalmi szabályozását ellátó alapdokumentumaként az **Óvodai nevelés országos alapprogramját** és a **Nemzeti alaptantervet** határozza meg.

E központi dokumentumok jelentősen különböznek a korábbiaktól. Szabályozó funkciójuk kizárólag azt hivatott biztosítani, hogy az alapvető tartalmak egységesen és arányosan érvényesüljenek a közoktatás minden intézménytípusában. Ennek érvényesítése mellett – a helyi programok készítése és alkalmazása során – széles mozgásteret biztosítanak az óvodák, iskolák és a pedagógusok számára a helyi pedagógiai célkitűzések, az óvodával illetve az iskolával szembeni szülői elvárások és az óvodába, iskolába járó gyermekek, tanulók sajátosságainak figyelembe vételére.

A közoktatási törvény figyelembe veszi ugyanakkor azt is, hogy vannak intézmények, melyekben a nevelő illetőleg a nevelő-, oktató munka nem szervezhető kizárólag a tartalmi szabályozás központi dokumentumai alapján. E körbe tartoznak a fogyatékos gyermekeket (is) nevelő óvodák és a fogyatékos tanulók nevelését és oktatását (is) ellátó iskolák, mely intézmények a törvény 8.§. (13) bekezdése alapján nevelési programjuk illetve helyi tantervük elkészítésénél figyelembe veszik a Fogyatékos gyermekek óvodai nevelésének irányelvét, illetve a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelvét is. Az irányelvek kiadására – a törvényi felhatalmazás alapján – a 23/1997.(VI.4.) MKM sz. rendelet formájában került sor.

1. Az irányelvek szakmai tartalma

A fogyatékos gyermekek óvodai nevelése, iskolai oktatása jelenleg – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetve jogelődjei által óvodai/iskolai alkalmazásra kiadott – négy óvodai nevelési program és tizenöt iskolai nevelési, oktatási terv szerint folyik.

A munka kezdetén a redukcionizmus szorító ereje, az „irányelv” mint tartalmi szabályozó hagyományok nélkülisége jelentette a szakmai javaslatot kidolgozó bizottság számára a legnagyobb problémát. A munkacsoport az irányelvek szerkezetét, tartalmi elemeit az alábbiak szerint határozta meg.

Mindkét irányelv az alábbi területekre tagolódik:

- a testi fogyatékos / mozgáskorlátozott
- a látási fogyatékos (gyengénlátó, aliglátó, vak)
- a hallássérült (nagyothalló, siket)
- az értelmi fogyatékos
- a beszéd fogyatékos és
- a súlyos fejlődési zavar más csoportjaiba tartozó gyermekek, tanulók.

Az óvodai nevelés területén az általános elvek meghatározása mellett az egyes fogyatékosági típusok pedagógiai szempontú meghatározása és a fogyatékoságból eredő hátrányok csökkentését illetve kompenzálását szolgáló fő fejlesztési területek meghatározására került sor az irányelvben.

Az iskolai nevelés és oktatás területén

- a pedagógiai szempontú meghatározás
- a fejlesztés alapelvei, céljai, kiemelt feladatai
- a NAT alkalmazása, ezen belül a közös követelmények és az általános követelmények alkalmazása
- a műveltségi területek és a részletes követelmények alkalmazása, szükség esetén módosítása és kiegészítése
- a pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció területei, feladatai kerültek meghatározásra az irányelvben.

Tekintettel arra, hogy az irányelvek az alapdokumentumok kiegészítéseként kerültek kiadásra,

- s a nevelési program illetve a helyi tanterv kidolgozásakor alkalmazásuk is azokkal együtt történik,
- a NAT szerkezetének követése segítheti az alkalmazást.

A Nemzeti alaptantervtől való eltérés legmarkánsabban – a sérülésjellege miatt- az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai oktatásában, a tartalmak és a fejlesztési követelmények módosulásában jelenik meg. Az irányelvben műveltségi területenként és pedagógiai szakaszonként (hatodik, nyolcadik és a tizedik évfolyam végén) az ajánlott minimális teljesítmények megjelennek.

A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésében a NAT háromszintű követelményrendszere nem alkalmazható, a műveltségi anyag csak érintőlegesen csatlakozik a NAT-hoz. Az irányelv ezért – műveltségi területek helyett – az alábbi fejlesztési területek meghatározásával segíti a helyi tantervek készítését.

- anyanyelv és kommunikáció
- természeti környezet
- társadalmi környezet
- életvitel és gyakorlati ismeretek
- művészetek
- testi nevelés.

Az autista és az autisztikus gyermekek/tanulók fejlesztésének feladatai – a fejlődési zavar sajátosságaiból adódóan – részletesen meghatározásra kerülnek.

2. Az irányelvek funkciója

Az irányelvek funkciója, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramját és a Nemzeti alaptantervet kiegészítő – s csak azokkal együtt értelmezhető és alkalmazható – központi dokumentumként a tartalmi szabályozás oldaláról szolgálják a fogyatékos gyermekek és tanulók különleges gondozáshoz való jogának érvényesítését.

3. Az irányelvek hatálya

Az irányelvekben foglaltak egyaránt vonatkoznak az elkülönítetten (szegregáltan) és a többségi intézményekben (integráltan) nevelt, oktatott fogyatékos gyermekekre, tanulókra. Szükséges ezért, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramja és a Nemzeti alaptanterv kiegészítő dokumentumaiként az irányelvek a pedagógiai köztudatba és annak napi gyakorlatába bekerüljenek.

Az abban meghatározott nevelési, oktatási, fejlesztési tartalmak a helyi pedagógiai programokon és a helyi tanterveken keresztül érvényesülnek, így az óvodák és iskolák megkapják azt a szabadságot és vállalják azt a felelősséget, hogy a náluk nevelt gyermekek, tanulók közös és egyedi sajátosságaihoz igazodva, a tanulók egyéni képességeit figyelembe véve határozzák meg és differenciálják a nevelés és oktatás tartalmát.

Írta: Nagy Gyöngyi Mária, főtanácsos, MKM

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról

I. Adatok az intézményrendszerrel

1. Az érintettek köre:

Az 1996/97. tanévben a fogyatékos gyermekeket ellátó gyógypedagógiai intézményrendszerben 1191 gyermek óvodai nevelése, 36547 tanuló általános iskolai és 5363 tanuló speciális szakiskolai képzése, munkára felkészítő oktatása – együtt: 43140 fő ellátása történik.

A különböző fogyatékosági ágak szerinti megoszlás:

Óvodában:

- értelmi fogyatékos: 688 fő
- hallássérült (siket és nagyothalló): 133 fő
- látássérült (két kivétellel vak): 54 fő
- mozgáskorlátozott: 169 fő
- beszéd fogyatékos: 119 fő
- autista: 28 fő

Általános iskolában: enyhén értelmi

- fogyatékos: 30084 fő
- közepesúlyos értelmi fogyatékos: 3374 fő
- hallássérült: 750 fő
- látássérült: 401 fő
- testi fogyatékos/mozgáskorlátozott: 243 fő
- beszéd fogyatékos: 899 fő
- autista: 255 fő
- halmozottan sérült (testi, érzékszervi fogyatékosághoz értelmi fogyatékoság is társul) + egyéb: 1771 fő

Speciális szakiskolában:

- (enyhén értelmi fogyatékosok ill. halmozottan sérültek): 4607 fő

Munkára felkészítő / készségfejlesztő speciális szakiskolában:

- (közepesúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok): 756 fő

A többségi óvodákban, általános iskolákban integráltan nevelt gyermekek, tanulók:

- Óvodákban: 1476 gyermek
- Általános iskolákban: 1928 tanuló
- Középfokú iskolákban (gimnáziumok, szakközépiskolák, szakképző intézmények): 564 fő

A gyógypedagógiai intézményrendszerben ellátottak száma az 1990/91. tanévhez viszonyítva 9, 4%-kal az előző tanévhez viszonyítva 1 %-kal – növekedett. Ennek részben oka, hogy a tanulók iskolarendszerben történő ellátásának ideje – a speciális szakiskolák, munkára felkészítő iskolák hálózatának kialakulásával–megnövekedett (míg 1990/91-ben 3200 fő, addig e tanévben 5363 fő tanul ezekben az iskolákban); a súlyos beszéd fogyatékos tanulók oktatására mind több helyen nyílik beszédjavító osztály az általános iskolákban, az autista gyermekeket ellátó hálózat kialakulása megindult, de a növekedéshez hozzájárul, hogy a statisztikai adatok szerint, a fogyatékos tanulók aránya is emelkedett.

Országos átlagban az általános iskolai oktatásban részesülő tanulók 3, 57%-a teljesíti tankötelezettségét a gyógypedagógiai intézményrendszerben (a szóródás megyénként 2, 59% és 5, 8% közötti), az óvodások 0, 3%-a (szóródás: 0 -0, 75%) nevelkedik a gyógypedagógiai intézményrendszer óvodáiban. (Az adatok és arányok kezelésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy a fővárosban és néhány megyében több országos, illetve több megyére kiterjedő regionális felvételi körzettel működő, diákotthonnal egybeszervezett (bentlakásos) intézmény látja el a fogyatékos gyermekek óvodai nevelését, iskolai oktatását. Mivel a statisztikai adatszolgáltatás az egyes intézményekben ellátottak szerint történik – nem, pedig az adott gyermek, tanuló lakóhelye szerint, különösen az óvodai ellátás esetében e tény a megyei arányokat helyenként torzíthatja.)

2. Intézmények

A fogyatékos gyermekeket ellátásában közreműködő intézmények száma: 669

Ebből önálló gyógypedagógiai intézmény: 200 (önálló általános, iskolák illetve többcélú – óvodát, általános iskolát, diákotthont, speciális szakiskolát is magukba foglaló – intézmények); a fogyatékos tanulók részére tagozatot, osztályt működtető általános iskolák száma pedig: 469.

Az intézmények száma az 1990/91-es tanévhez viszonyítva 8, 8%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 1 %-kal nőtt.

656 intézmény önkormányzati (települési önkormányzat: 573, megyei önkormányzat: 83) fenntartásban, 7 intézmény alapítvány (természetes személy) fenntartásában, 4 intézmény egyházi fenntartásban működik, 1-1 intézményt, pedig központi költségvetési szerv ill. egyéb fenntartó működtet.

3. A pedagógusok száma

A fogyatékos gyermekek, tanulók nevelését, oktatását ellátó intézményekben 6. 517 pedagógus végzi a nevelő, oktató munkát (az 1990/91 tanévhez viszonyítva számuk 5, 4%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 4%-kal nőtt). A gyógypedagógiai tanári képesítéssel rendelkezők aránya 63%.

II. A jogi szabályozás

A fogyatékos tanulók nevelésére, oktatására a módosított közoktatási törvény kiemelt figyelmet fordít, melynek leglényegesebb elemeit az alábbi áttekintés foglalja össze.

A fogyatékos gyermeket megilleti a jog, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy fogyatékoságát megállapították. Ez a korai fejlesztés és

gondozás, melyben a gyermek három éves kora után akkor vehet részt, ha nem kapcsolódhat be az óvodai nevelésbe. /30.§ (1), 34.§ a., 35.§ (1), 87.§ (1)/g-/

A korai fejlesztést ma túlnyomó többségében a szakértői és rehabilitációs bizottságok szervezik, több helyen létrejött azonban már önálló korai fejlesztő központ, illetve több, a gyógypedagógia több területét átfogó fejlesztő központ is (pl.: Pécs, Zalaegerszeg, Szombathely, Budapest).

A korai fejlesztés és gondozás megszervezésénél a szakmai tevékenység hatékonyságának növelésére mind több helyen törekednek a komplex ellátásra, ugyanakkor a hálózat kiépítésénél az is szempont, hogy a gyermek a számára szükséges ellátást lehetőleg lakóhelyéhez mind közelebb kaphassa meg. Az elmúlt évben ellátásban részesített gyermekek egyharmada volt 0-3 éves korú.

Azok a súlyosan fogyatékos gyermekek, akik állapotuknál fogva iskolarendszerű oktatásban nem tudnak részt venni, ötéves kortól kezdődően fejlesztő felkészítésben részesülnek (képzési kötelezettség). A közoktatási szolgáltatásokból tehát ma már egyetlen gyermek sem szorul ki, bármilyen súlyos is fogyatékosága. /30.§ (6)/

A képzési kötelezettségek ellátásáról – ha családban neveltek – a szakértői és rehabilitációs bizottságok, illetve – ha a szociális ellátás körébe tarozó intézményben élnek – az intézmény köteles gondoskodni. A fejlesztés céljának és feladatainak meghatározása e gyermekek esetében a gyermek mindenkori aktuális állapota alapján történik, a tanév végi értékelés szempontja ugyancsak a gyermek önmagához viszonyított fejlődése. Az ellátórendszer kialakulóban van, de teljesnek – sem minőségi, sem mennyiségi szempontból – még nem mondható.

A hatályos közoktatási törvény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a fogyatékos gyermeket külön az e célra létrehozott intézményben vagy a többiekkel együtt kell nevelni, oktatni. Lehetővé teszi mindkét megoldást, kritériumként a sajátos neveléshez, oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek meglétét határozza meg. A törvény a fogyatékos gyermekek tankötelezettségének teljesítésére vonatkozó szabályaival, az ahhoz kapcsolódó miniszteri rendeletek előírásaival mindenképp jelentős elvi változást hozott. /30.§ (2)/

Annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek beiskolázására javaslati joggal rendelkező szakértői és rehabilitációs bizottságok a feltételekkel rendelkező intézményekről megfelelően tájékozottak legyenek – és ennek birtokában a szülőket a számba jöhető lehetőségekről felelősen tájékoztatni tudják – a jegyzők/főjegyzők a bizottságok felé jelenteni kötelesek, hogy a településen mely intézmény az, amelyben valamilyen típusú fogyatékos gyermek neveléséhez, oktatásához a feltételeket megteremtették. /91.§(4)/g./

Nem titkolt szándéka volt e szabályozásnak az is, hogy az integrált nevelés ne az ún., hideg integrációval történjék (a gyermek a többségi óvodában, iskolában van, de a szükséges sérülés specifikus fejlesztése nem biztosított), hanem csak a feltételek megléte mellett. A szakértői bizottságokhoz napjainkig igen kevés felelős – azaz az önkormányzat hivatalos döntését tartalmazó – jelzés érkezett az integrált nevelést felvállaló intézményekről.

Az integrált nevelés iránti igényt – mely az utóbbi évtizedben hazánkban is a szakmai viták kereszttüzében állott – a különböző országok eltérő módon kezelték, s eltérő módon teremtették meg a szakmai és jogi feltételeket ennek megvalósítására. Az eltérő modellek alapján dolgozók véleménye közös abban, hogy a sikeres együttélés és együtt-tanulás alapfeltétele nemcsak az érdekeltek és érintettek ezzel történő egyetértése, hanem a szakmai és tárgyi feltételek megléte és – meghatározó tényezőként -a befogadó iskola képessége a megváltozásra. Egyetértenek abban is, hogy a fogyatékos gyermekek többiekkel történő együtt-oktatása – minden másnál inkább – a normál iskola számára jelent kihívást.

A hazai szabályozás az integrált nevelés feltételeinek kötelező megteremtését nem írja elő, (a jelenlegi gazdasági feltételek mellett ez ma még amúgy is irreális elvárás lenne), erre a jogot azonban minden intézmény számára biztosítja. A közoktatás-fejlesztési tervek készítése az ország egészében alkalmat adott arra, hogy ez a kérdés is felelősen átgondolásra kerüljön, a meglévő szakmai, tárgyi feltételek mobilizálásával a fenntartók lépéseket tegyenek a fogyatékos gyermekek, tanulók számára a választható intézmények bővítésére. Hogy ez megvalósult-e, az csak a későbbiekben lesz érzékelhető.

A fogyatékoság kisszámú és szórt előfordulása indokolná, hogy az önkormányzatok e kérdés kezelésében a szokásosnál jobban együttműködjenek, a pedagógiai szakmai szolgáltatás hatékonyan segítse e munkát. A gyakorlatban azonban erre ma még sajnos kevés pozitív példát találunk.

A Nemzeti Alaptanterv kötelező alkalmazásának időpontjával (1998.IX.1.) a fogyatékos gyermekek nevelését, oktatását ellátó intézmények – függetlenül attól, hogy külön vagy a nem fogyatékos tanulókkal együtt történik a nevelés, oktatás – kötelezően, úgynevezett rehabilitációs célú foglalkoztatást szerveznek a fogyatékoságból eredő hátrány csökkentésére. A rehabilitációs célú órakeret – a fogyatékoság típusától függően – a kötelező tanórai foglalkozásokra fordítható óraszám 10-50%-a. /52.§ (5)/

A fogyatékos tanulót az igazgató – a szakértői és rehabilitációs bizottság javaslata alapján – mentesítheti egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alól. Az alapműveltségi vizsgán és az érettségi vizsgán az érintett tantárgyak helyett a tanuló – a vizsgaszabályzatban meghatározottak szerint – másik tantárgyat választhat. A tanulót a vizsgán hosszabb felkészülési idő illeti meg, lehetővé kell tenni számára az iskolai tanulmányok során alkalmazott segédeszköz (írógép, számítógép stb.) alkalmazását, szükség esetén az írásbeli beszámoló szóbeli beszámolóval vagy szóbeli beszámoló írásbeli beszámolóval történő felváltását. /30.§ (9)/

A fogyatékos gyermek/tanuló a csoport/osztály átlagléttségének számításánál kettő (enyhén értelmi fogyatékos, beszéd-fogyatékos) vagy három (testi, érzékszervi, középsúlyosán értelmi fogyatékos, autista) főként vehető figyelembe. /Ktv. 3. számú melléklet, II. rész 3. Pont/

Ez szolgálja azt, hogy a tanulók nevelése, oldatosa a fokozottabb egyéni törődést, a differenciált fejlesztést jobban biztosító, kisebb létszámú csoportokban történjen.

A fogyatékoságuk miatt a többi tanulóval együtt haladni nem képes fiatalok számára speciális szakiskola létesíthető. Az e célra létrehozott speciális szakiskola a szakmai vizsgára történő felkészítés mellett a munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismereteket is oktathat – legfeljebb kettő – szakképzési évfolyamon. A készségfejlesztő speciális szakiskola a középsúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok részére biztosítja az életkezdéshez szükséges felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását. /27.§ (8), (9), (10)/

A speciális szakiskola – visszanyerve eredeti funkcióját – kizárólag a fogyatékos tanulók számára hozható létre. Amennyiben tanulóikat államilag elismert – az Országos Képzési jegyzékben szereplő – szakmára készítik fel, úgy a képzés ideje az OKJ-ben meghatározott képzési idő kétszeresére növelhető. Amennyiben szakképesítés megszerzését a tanuló állapota nem teszi lehetővé, úgy, egy vagy két szakképzési évfolyamon munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismeretek oktathatóak a speciális szakiskolában.

A Magyar Köztársaság Kormánya A Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány néven közalapítványt hozott létre a fogyatékos gyermekek fejlesztésével, nevelésével és oktatásával kapcsolatos közoktatási feladatok segítésére. Az alapító nevében a művelődési és közoktatási miniszter jár el.

A közalapítvány hozzájárul a fogyatékos gyermekek különleges gondozáshoz való jogának érvényesítéséhez, a gyermekek és tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer tervszerű fejlesztéséhez.

Céljainak megvalósítása érdekében országos pedagógiai szakmai szolgáltatást biztosít és nyilvános pályázatok útján támogatást nyújt:

- a fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer működtetéséhez és fejlesztéséhez
- a különleges gondozás igénybevételéhez szükséges eszközök, járművek beszerzéséhez
- a szabadidős tevékenységek megszervezéséhez, lebonyolításához
- az érintett tanulók középiskolai, felsőfokú iskolai tanulmányaihoz
- a munkába állást segítő tevékenységhez.
- Feltételeket biztosít a fogyatékos gyermekek szülei részére szervezett szülői (gondozói) tanfolyamok szervezéséhez.

(A közalapítvány létrehozását a közoktatási törvény 119.§ (2) alapozta meg.)

III. A tartalmi szabályozás

A közoktatásról szóló törvény az óvodai nevelés és a kötelező a-lapfokú oktatás tartalmi szabályozását ellátó alapdokumentumaként az **Óvodai nevelés országos alapprogramját** és a **Nemzeti alaptantervet** határozza meg.

E központi dokumentumok jelentősen különböznek a korábbiaktól. Szabályozó funkciójuk kizárólag azt hivatott biztosítani, hogy az alapvető tartalmak egységesen és arányosan érvényesüljenek a közoktatás minden intézménytípusában. Ennek érvényesítése mellett – a helyi programok készítése és alkalmazása során – széles mozgásteret biztosítanak az óvodák, iskolák és a pedagógusok számára a helyi pedagógiai célkitűzések, az óvodával illetve az iskolával szembeni szülői elvárások és az óvodába, iskolába járó gyermekek, tanulók sajátosságainak figyelembe vételére.

A közoktatási törvény figyelembe veszi ugyanakkor azt is, hogy vannak intézmények, melyekben a nevelő illetőleg a nevelő-, oktató munka nem szervezhető kizárólag a tartalmi szabályozás központi dokumentumai alapján. E körbe tartoznak a fogyatékos gyermekeket (is) nevelő óvodák és a fogyatékos tanulók nevelését és oktatását (is) ellátó iskolák, mely intézmények a törvény 8.§. (13) bekezdése alapján nevelési programjuk illetve helyi tantervük elkészítésénél figyelembe veszik a Fogyatékos gyermekek óvodai nevelésének irányelvét, illetve a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelvét is. Az irányelvek kiadására – a törvényi felhatalmazás alapján – a 23/1997.(VI.4.) MKM sz. rendelet formájában került sor.

1. Az irányelvek szakmai tartalma

A fogyatékos gyermekek óvodai nevelése, iskolai oktatása jelenleg – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetve jogelődjei által óvodai/iskolai alkalmazásra kiadott – négy óvodai nevelési program és tizenöt iskolai nevelési, oktatási terv szerint folyik.

A munka kezdetén a redukcionizmus szorító ereje, az „irányelv” mint tartalmi szabályozó hagyományok nélkülisége jelentette a szakmai javaslatot kidolgozó bizottság számára a legnagyobb problémát. A munkacsoport az irányelvek szerkezetét, tartalmi elemeit az alábbiak szerint határozta meg.

Mindkét irányelv az alábbi területekre tagolódik:

- a testi fogyatékos / mozgáskorlátozott
- a látási fogyatékos (gyengénlátó, aliglátó, vak)
- a hallássérült (nagyothalló, siket)
- az értelmi fogyatékos
- a beszéd fogyatékos és
- a súlyos fejlődési zavar más csoportjaiba tartozó gyermekek, tanulók.

Az óvodai nevelés területén az általános elvek meghatározása mellett az egyes fogyatékosági típusok pedagógiai szempontú meghatározása és a fogyatékoságból eredő hátrányok csökkentését illetve kompenzálását szolgáló fő fejlesztési területek meghatározására került sor az irányelvben.

Az iskolai nevelés és oktatás területén

- a pedagógiai szempontú meghatározás
- a fejlesztés alapelvei, céljai, kiemelt feladatai
- a NAT alkalmazása, ezen belül a közös követelmények és az általános követelmények alkalmazása
- a műveltségi területek és a részletes követelmények alkalmazása, szükség esetén módosítása és kiegészítése
- a pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció területei, feladatai kerültek meghatározásra az irányelvben.

Tekintettel arra, hogy az irányelvek az alapidokumentumok kiegészítéseként kerültek kiadásra,

- s a nevelési program illetve a helyi tanterv kidolgozásakor alkalmazásuk is azokkal együtt történik,
- a NAT szerkezetének követése segítheti az alkalmazást.

A Nemzeti alaptantervtől való eltérés legmarkánsabban – a sérülésjellege miatt- az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai oktatásában, a tartalmak és a fejlesztési követelmények módosulásában jelenik meg. Az irányelvben műveltségi területenként és pedagógiai szakaszonként (hatodik, nyolcadik és a tizedik évfolyam végén) az ajánlott minimális teljesítmények megjelennek.

A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésében a NAT háromszintű követelményrendszere nem alkalmazható, a műveltségi anyag csak érintőlegesen csatlakozik a NAT-hoz. Az irányelv ezért – műveltségi területek helyett – az alábbi fejlesztési területek meghatározásával segíti a helyi tantervek készítését.

- anyanyelv és kommunikáció
- természeti környezet
- társadalmi környezet
- életvitel és gyakorlati ismeretek
- művészetek
- testi nevelés.

Az autista és az autisztikus gyermekek/tanulók fejlesztésének feladatai – a fejlődési zavar sajátosságaiból adódóan – részletesen meghatározásra kerülnek.

2. Az irányelvek funkciója

Az irányelvek funkciója, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramját és a Nemzeti alaptantervet kiegészítő – s csak azokkal együtt értelmezhető és alkalmazható – központi dokumentumként a tartalmi szabályozás oldaláról szolgálják a fogyatékos gyermekek és tanulók különleges gondozáshoz való jogának érvényesítését.

3. Az irányelvek hatálya

Az irányelvekben foglaltak egyaránt vonatkoznak az elkülönítetten (szegregáltan) és a többségi intézményekben (integráltan) nevelt, oktatott fogyatékos gyermekekre, tanulókra. Szükséges ezért, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramja és a Nemzeti alaptanterv kiegészítő dokumentumaiként az irányelvek a pedagógiai köztudatba és annak napi gyakorlatába bekerüljenek.

Az abban meghatározott nevelési, oktatási, fejlesztési tartalmak a helyi pedagógiai programokon és a helyi tanterveken keresztül érvényesülnek, így az óvodák és iskolák megkapják azt a szabadságot és vállalják azt a felelősséget, hogy a náluk nevelt gyermekek, tanulók közös és egyedi sajátosságaihoz igazodva, a tanulók egyéni képességeit figyelembe véve határozzák meg és differenciálják a nevelés és oktatás tartalmát.